

– ΚΥΡΙΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗ, εσείς τι λέτε; ρώτησε η Αντιγόνη.

Η κυρία Καλλιόπη όμως είχε το νου της στην Ερασμία, που ήταν η μικρότερη από τα παιδιά της Χαρίκλειας. Πίστευε ότι δε μετρούσαν αυτά τώρα για τη Χαρίκλεια, αλλά και ότι η θέλησή της θα ήταν διαφορετική αν μπορούσε να το φωνάξει.

«Την Ερασμία μου κοιτάξτε», θα έλεγε, «γιατί όλοι οι άλλοι είναι παντρεμένοι, με οικογένειες. Σ' αυτές θα ρίξουν το ενδιαφέρον τους».

Σε λίγο καιρό, δε θα τους έκανε η θλίψη για το χαμό της μάνας να τη ζητάνε. Βέβαια, θα τη θυμούνταν τακτικά, άλλο αυτό. Η Ερασμία όμως θα τη χρειαζόταν.

Ο Ξενοφώντας, ο άντρας της Χαρίκλειας και πατέρας της Ερασμίας, δεν ήταν άνθρωπος που μπορούσε να σταθεί στη δύσκολη στιγμή στη μικρή κόρη του. Μπορούσε να ξεχαστεί σε ταβέρνα όλη τη νύχτα γιατί του φάνηκε ότι κάποια τον κρυφοκοίταξε ή να ξημεροβραδιαστεί με κάποια παστρικά.

Τα υπόλοιπα παιδιά της Χαρίκλειας ήταν πέντε, με μεγαλύτερο τον Αναστάση, την αδυναμία της, δεύτερο τον Στέλιο, μετά την Αντιγόνη, τον Αιμίλιο και τον Βελλεροφόντη. Τα είχε μεγαλωμένα με σωστή ανατροφή, κι έτσι δεν έμοιαζαν σε τίποτα στον άντρα της. Αυτά σίγουρα θα πρόσεχαν τη μικρή τους αδερφή. Όχι όμως όπως ήθελε και ήξερε η Χαρίκλεια.

Αυτά σκεπτόμενη η κυρα-Καλλιόπη απάντησε πολύ γρήγορα στην Αντιγόνη:

– Πράξτε όπως εσείς νομίζετε. Όπως προστάζει η συνείδησή σας να κάνετε το καθήκον σας απέναντι στη μνήμη της μάνας σας.

Σηκώθηκε για να πάει κοντά στην Ερασμία, που καθόταν στην άκρη του σαλονιού με σκυρμένο το κεφάλι και τα δυο χέρια στο πρόσωπό της. Έβαλε το χέρι μαλακά στα μαλλιά της και τα χάιδεψε. Σαν να ξύπνησε η μικρή, έβγαλε τα χέρια της από το κεφάλι, κοίταξε την κυρα-Καλλιόπη, σηκώθηκε κι έπεσε στην αγκαλιά της κλαίγοντας.

– Η μαμά μου! Η μαμά μου! της έλεγε με αναφιλητά.

Το διαμέρισμα ήταν γεμάτο συγγενείς. Την πήρε αγκαλιά η κυρα-Καλλιόπη.

– Πάμε, Ερασμία μου, πάνω στο σπίτι μου, να τα πούμε μαζί, όπως κάναμε πάντα, από τότε που ήσουν μικρή, θυμάσαι;

Υπάκουσε εκείνη, μπήκαν στο ασανσέρ και φτάσανε στον έκτο, όπου ήταν το ρετιρέ της κυρα-Καλλιόπης. Κάθισαν στο ευρύχωρο σαλόνι, ενώ η Ερασμία έκλαιγε ακόμη λέγοντας ανάμεσα στα αναφιλητά της: «Η μάνα μου! Η μάνα μου!»

Την άφησε η κυρα-Καλλιόπη να ξεθυμάνει. Όταν μετά από ώρα ηρέμησε, η Ερασμία πήρε βαθιά αναπνοή και σχεδόν φώναξε με αγανάκτηση:

– Τι κατάλαβε; Τι έζησε η μάνα μου; Τίποτα. Μόνο για τους άλλους έτρεχε.

Τότε η κυρα-Καλλιόπη έδειξε να αγριεύει.

– Ααα... Ερασμία, θα σε μαλώσω. Τι θέλεις να πεις; Μας

έφυγε νωρίς, ναι, στα εξήντα τέσσερα. Σίγουρα από δω και πέρα, αν περπατάς στο δρόμο και δεις μια γριά που με δυσκολία περπατά, θα αναρωτηθείς: «Γιατί να φύγει η μάνα μου και να ζει αυτή;» Σ' αυτά, άλλος δίνει σειρά, Αυτός που είναι ψηλά.

Όχι, δεν το δέχομαι ότι δεν έζησε ή δεν κατάλαβε τίποτα η μάνα σου. Το λες επειδή κουράστηκε στη ζωή της; Ξεχνάς τι αφήνει πίσω της και πώς το αφήνει, που είναι το σπουδαιότερο, χωρίς να έχει τη βοήθεια σχεδόν κανενός; Τι εννοείς ότι δεν έζησε δηλαδή; Πως ζουν αυτοί που ξημεροβραδιάζονται στα κέντρα, στις ταβέρνες, στα ταξίδια και στις βουνοκορφές; Δε λέω, καλά όλα αυτά, αλλά δε ζεις μόνο μ' αυτά και γι' αυτά. Ούτε σου γεμίζουν τη ζωή οι μεγάλες απολαύσεις. Βέβαια, όλα τα χρειάζεται ο άνθρωπος. Η μάνα σου είναι βέβαιο ότι δεν πρόλαβε να τα ζήσει όλα αυτά. Έβγαλε όμως παιδιά καλά, κάτι που οφείλεται στη δική της διαπαιδαγώγηση, και να φανταστείς πως δεν της έρχονταν βολικά πάντα. Πολλές φορές χρειάστηκε να παλέψει σκληρά, να υπομείνει όταν έπρεπε. Άλλες φορές χρειάστηκε να αντικαταστήσει τον άντρα της, για να προφυλάξει τα παιδιά της και τον εαυτό της. Ε, λοιπόν, σε πληροφορώ ότι το 'κανε με μεγάλη αποφασιστικότητα.

Τη θυμάμαι τη Χαρίκλεια, τη μάνα σου, όταν ήρθε εδώ στο σπίτι μου μαζί με τη μάνα της, την Αντιγόνη, και τον πατέρα της, τον Αναστάση. Τότε το σπίτι μας ήταν αλλιώς. Ύστερα από χρόνια το δώσαμε για πολυκατοικία. Το οικοπέδό μας είχε μεγάλη αυλή πίσω, όπως τώρα. Εκεί υπήρχαν τότε τρία μεγάλα δωμάτια, με μικρές κουζίνες μέσα και κοινό μπάνιο.

Εγώ με τον άντρα μου, τον Αηδόνη, μέναμε στο μπροστινό διπλοοικόμιο. Μόλις είχαμε παντρευτεί. Υπηρετούσε εκείνα τα πρώτα χρόνια του γάμου μας στο αστυνομικό τμήμα της Πατησίων. Ο συγχωρεμένος ο παππούς σου, ο Αναστάσης, μόλις είχε νοικιάσει το ένα από τα δωμάτια της αυλής μας.

Τότε γνώρισα τη μάνα σου, τη Χαρίκλεια. Αν κάποιος μου έλεγε εκείνο τον καιρό ότι θα την έχω ενοικιάστρια για όλη της τη ζωή στο σπίτι μου, δε θα το ήθελα, γιατί έδειχνε περρήφανη, σαν φαντασμένη. Μελαχρινή, κανονική στο ύψος, με μεγάλα μαύρα μάτια, μακριά μαλλιά, σπαστά, μαύρα σαν πίσσα. Νομίζω ότι όταν περνούσε στο δρόμο οι νέοι της εποχής την πρόσεχαν. Εκείνη δεν έριχνε ματιά σε κανέναν, δεν έπαιζε το μάτι της ποτέ. Απ' αυτό νόμιζα ότι ήταν ψωροπερρήφανη.

Έκανα λάθος. Όταν τη γνώρισα καλύτερα, κατάλαβα ότι ήταν ακέραιος χαρακτήρας.

Είχε βάλει απλούς στόχους στη ζωή της. Όχι πάνω από εκεί που έφτανε. Ένα καλό παιδί να την αγαπήσει, όπως θα τον αγαπούσε κι εκείνη, ήταν το όνειρό της, όπως και το να κάνει πολλά παιδιά, γιατί σαν μοναχοκόρη που ήταν της είχαν λείψει τα αδέρφια. Μπορώ να σου πω πως στη ζωή της ήταν κάτι που πάντα της έλειπε. Στις συζητήσεις που κάναμε, μέχρι τώρα τελευταία, όταν η κουβέντα έφτανε σε αδέρφια, πάντα το έλεγε με παράπονο:

«Μία αδερφή, ρε αδέρφια μου, έναν αδερφό, γιατί εκεί μπορείς να πεις τον πόνο σου διαφορετικά από ό,τι τον λες στα παιδιά σου. Η μικρή διαφορά ηλικίας σε κάνει να τους καταλα-

βαίνεις καλύτερα, όπως κι εκείνοι εσένα. Η φύση είναι να αγαπάς περισσότερο τα παιδιά σου, αλλά δεν πρέπει να έχεις την απαίτηση να σε ακούνε ή να σε καταλαβαίνουν, όπως εσύ, σαν γονιός, αυτά».

Άλλαξε τον τόνο της συζήτησης η κυρα-Καλλιόπη και είπε σιγά:

– Μια φορά με είδε ντυμένη με τα καλά μου. Βγαίνοντας από την εξώπορτα, έπεσα πάνω της.

«Πού πας, Καλλιόπη;» με ρώτησε.

«Στην αδερφή μου, την Τασούλα», απάντησα.

Με κοίταξε λίγο, μου φάνηκε σαν να βούρκωσε.

«Στο καλό να πας», μου ευχήθηκε. Γύρισε με βιασύνη και μπήκε στην αυλή μας. Ξέρεις πού δούλεψε πρώτη φορά η μάνα σου;

– Στο εργοστάσιο.

– Όχι, στο κέντρο, κοντά στην Ομόνοια, σε μεγάλο ζαχαροπλαστείο. Μετά έπιασε δουλειά στο εργοστάσιο.

Άστραψαν τα μάτια της Ερασμίας και είπε:

– Αυτό δεν το ήξερα, κυρία Καλλιόπη.

– Έτσι είναι, παιδί μου. Εκείνα τα χρόνια, όταν σχόλαγε από τη δουλειά της μια όμορφη κοπέλα, πολλές φορές κάποιος την ακολουθούσε φλερτάροντάς την, ενοχλητικά, θα έλεγα. Στη Χαρίκλεια συνέβαινε τακτικά, αλλά ποτέ δεν την άκουσα να παραπονιέται, ούτε να το χαίρεται.

Εκεί στη δουλειά της γνώρισε έναν νέο, τον Θωμά. Σοβαρός νέος. Πήγαινε σαν πελάτης και πάντα στη Χαρίκλεια για να εξυπηρετηθεί. Έπαψαν να την παίρνουν από πίσω οι διάφο-

ροι κορτάκηδες. Σχεδόν κάθε μέρα τη συνόδευε ο Θωμάς. Την έφερνε μέχρι το πιο πάνω τετράγωνο.

Κάποια μέρα την είδε ο πατέρας της, ο κυρ Αναστάσης. Άρχισαν οι παρατηρήσεις. Μέρες τής γκρίνιαζε, να του εξηγήσει, μήπως είχε συμβεί το ανεπανόρθωτο.

Η μάνα σου δεν ήταν από τις γυναίκες που θα έκρυβαν κάτι τέτοιο, ιδίως από τους γονείς της. Τους είπε όλη την αλήθεια. Ο κυρ Αναστάσης όμως ήταν από τους πατεράδες που ανησυχούν. Δεν την άφηνε πλέον να έρχεται μόνη της. Πήγαινε και την έπαιρνε από τη δουλειά της ή ο ίδιος ή η μάνα της, η κυρα-Αντιγόνη.

Ο Θωμάς έχασε την ευκαιρία να τη συνοδεύει καθημερινά. Ένα Σάββατο βράδυ όμως ήρθε στο σπίτι του κυρ Αναστάση. Αφού συστήθηκε, του ζήτησε τη Χαρίκλεια για γυναίκα του. Υπηρετούσε στο Χαϊδάρι. Καταγόταν από την Καβάλα – τους κατονόμασε το χωριό του. Είχε σπουδάσει οικονομολόγος. Δεν είχε καμιά υποχρέωση στο σπίτι πίσω του αφημένη. Μόλις απολυόταν από το στρατό, σε έξι μήνες, είχε αποφασίσει να μείνει οριστικά στην Αθήνα. Οι γονείς του δεν είχαν καμιά αντίρρηση σ' αυτό. Τουναντίον μάλιστα, τον προέτρεπαν να βρει εδώ δουλειά. Άλλωστε, ως επιστήμονας που ήταν, εδώ υπήρχαν οι ευκαιρίες και οι μεγάλες δουλειές. Αμέσως μόλις τακτοποιούνταν, θα γινόταν ο γάμος.

«Τη Χαρά» –έτσι έλεγε τη Χαρίκλεια, αφού γι' αυτόν πλέον θα ήταν η χαρά της ζωής του– «την αγαπώ πολύ. Νομίζω ότι το ίδιο ισχύει και γι' αυτή».

Κοίταξε τη Χαρίκλεια, που κοκκίνισε και έσκυψε το κεφάλι της, απόδειξη ότι είχε τοιμηθεί για τα καλά μαζί του.

«Αλλά», συνέχισε, «δε θέλω να μου απαντήσετε απόψε. Πρώτα θα φέρω το γράμμα των γονιών μου, που θα εγκρίνει αυτό που κάνω εγώ τούτο το βράδυ. Γιατί στην οικογένειά μας τηρούμε απαραβάτα τις αρχές. Τώρα, μόλις γυρίσω στο σπίτι, θα τους γράψω».

Εκεί έμεινε το θέμα. Τον κέρασαν, είπαν διάφορα. Τι να πει ο κυρ Αναστάσης; Ο γαμπρός ήταν μορφωμένος. Καλό παιδί έδειχνε. Ευφράδεια λόγου είχε. Τους έφερε στα μέτρα του. Το μόνο που τον ρώτησε, κι αυτό απέξω απέξω το πήγε, αλλά με εμμονή στις λεπτομέρειες, ήταν για τ' αδέρφια του. Μήπως στο κοντινό σόι τους υπήρχε κανείς ανισόρροπος ή κανένας σακάτης κι αυτό είχε αργότερα επιπτώσεις στα παιδιά που θα έκανε η Χαρίκλεια. Τέτοιος κίνδυνος όμως δεν υπήρχε, γιατί ο μεγαλύτερος αδερφός του Θωμά είχε υπηρετήσει κανονικά όλη τη θητεία του και η αδερφή του, που ήταν παντρεμένη με γιατρό, είχε δύο παιδιά.

Φεύγοντας ο Θωμάς, άφησε ο κυρ Αναστάσης τη Χαρίκλεια να τον πάει μέχρι τη στάση, απόδειξη ότι τον εμπιστεύτηκε. Για τη Χαρίκλεια ήταν μεγάλη βραδιά. Ο άντρας της ζωής της, με τρόπο που τη συγκίνησε, είχε χτυπήσει την πόρτα της. Ήταν έτοιμη να του την ανοίξει.

Σε λίγες μέρες ξανάρθε στο σπίτι ο Θωμάς. Τούτη τη φορά έφερνε τη θετική απάντηση των γονιών του. Έδιναν τις ευχές τους στο γιο και περισσότερα χρήματα για τα επιπλέον έξοδα που θα αντιμετώπιζε τώρα. Επίσης είχαν γράψει ξεχωριστό σημείωμα στον κυρ Αναστάση, που έλεγε:

«Συμπέθερε, δε γνωρίζομαστε, αλλά αφού το στερνοπούλι

μας μας έγραψε τόσο καλά λόγια για το σπίτι σου, ειδικά για την κόρη σου, το πιστεύουμε και χαιρόμαστε γι' αυτό. Τώρα δεν μπορούμε να έρθουμε. Μόλις απολυθεί ο Θωμάς, θα μας φιλοξενήσετε και θα γνωριστούμε καλά. Μετά όλοι μαζί θα έρθουμε εδώ στο χωριό μας να κάνουμε το γάμο. Γιατί, όλα κι όλα, ο γάμος του Θωμά εδώ θέλουμε να γίνει και σ' αυτό πίσω δεν κάνουμε. Αν συμφωνήσετε, να μας απαντήσετε με μια φωτογραφία της νύφης μας. Επιπλέον, εφόσον μέχρι τότε θέλετε να περάσετε βέρες, γράψτε μας να συμμετάσχουμε στα έξοδα. Να μπορούν, συμπέθερε, τα παιδιά να πηγαίνουν κάπου, χωρίς να σχολιάζονται άσχημα από το σόι σου».

Αυτό ήταν. Αγοράστηκαν οι βέρες. Το γλέντι έγινε εδώ, στην αυλή μας, που, όπως τώρα, έτσι και τότε, είχε πολύ χώρο. Η πρώτη ξαδέρφη της Χαρίκλειας, η Σωτηρία, άλλαξε τις βέρες. Έμενε κι αυτή τότε στην αυλή μας με τον πατέρα της, τον Σταύρο, και τη μάνα της.

Ήταν ο Σταύρος που είχε έρθει πρώτος και νοίκιασε ένα δωμάτιο. Μετά τρεις μήνες που ξενοικιάστηκε ένα άλλο από τα τρία δωμάτια, έφερε τον αδερφό του, τον Αναστάση, που δεν ήταν ευχαριστημένος από το σπίτι όπου έμενε. Το τρίτο δωμάτιο το νοίκιαζε ένα ζευγάρι από την Κομοτηνή. Είχαν κι εκείνοι μια μοναχοκόρη, την Ευδοκία.

Το παράξενο, Ερασμία μου, είναι ότι αυτό το σπίτι στέγαζε εκείνη την εποχή τρεις μοναχοκόρες που στριμώχνονταν η κάθε μία σ' ένα δωμάτιο και μια μικρή κουζίνα με τους γονείς τους και με κοινό μπάνιο, και μία από πολύτεκνη οικογένεια,

δηλαδή εμένα, που έμενε σε τρία δωμάτια με τεράστια κουζίνα, με το μπάνιο μέσα στο σπίτι.

Ήμουν η τελευταία μετά από έξι αδερφές. Δεν απέκτησα κανένα παιδί. Αντίθετα, οι μοναχοκόρες έκαναν πολύτεκνες οικογένειες. Δεν παραπονιέμαι όμως, με αγάπησε πολύ ο Αηδόνης. Από παιδούλα που με γνώρισε δε μου χάλασε ποτέ κανένα χατίρι. «Θέλω να σ' έχω βασίλισσα», μου έλεγε κι ακόμη έτσι μου μιλάει. Αλλά κι εγώ δεν μπορώ να ζήσω χωρίς αυτόν δίπλα μου.

Στην αρχή νομίζαμε πως έφταιγα εγώ που δεν έμενα έγκυος. Αρχίσαμε να γυρνάμε στους γιατρούς. Δεν υπάρχει εξέταση που να μην την έκανα. Στο τέλος οι γιατροί απέκλεισαν δικό μου φταίξιμο. Ο τελευταίος είπε στον Αηδόνη:

«Δεν κάνεις κι εσύ καμιά εξέταση, έτσι για το ένα τοις εκατό; Το αποκλείω, αλλά μήπως πέρασες μικρός καμιά αρρώστια και δεν το πρόσεξαν οι γονείς σου και κρύωσες;»

Είδα το πρόσωπο του Αηδόνη να κερώνει και αμέσως κατάλαβα.

«Δε χρειάζεται, γιατρέ», τον διέκοψα και σηκώθηκα. «Ο άντρας μου είναι κατάγερος, το παιδί θα έρθει με τον καιρό».

Από τότε δεν ξαναπατήσαμε σε γυναικολόγο. Ο άντρας μου ευχαριστήθηκε πολύ από τη στάση μου.

Δε μετάνιωσα για το γάμο μου. Σε σύγκριση με τις τρεις μοναχοκόρες, πιο επιτυχημένη στον άντρα είμαι εγώ. Ένα παράδειγμα θα σου πω για να καταλάβεις. Αφού δικά μας παιδιά δεν μπορούσαμε να κάνουμε, συμφωνήσαμε με τον άντρα μου να μην υιοθετήσουμε ξένο παιδί. Καταλάβαμε ότι δε θα το αγαπούσαμε όπως αγαπιόμαστε εμείς οι δύο. Σίγουρα το παιδί,

σαν όλα τα παιδιά του κόσμου, με την πάροδο του χρόνου, θα το αντιλαμβανόταν αυτό, θα ένιωθε παραμελημένο και ως εκ τούτου δυστυχημένο.

Τότε της έπιασε τα χέρια η Ερασμία και της είπε:

– Μεγάλη υπόθεση το ταίριασμα του ζευγαριού, κυρία Καλλιόπη. Εγώ σας ζηλεύω που αγαπίσαστε τόσο με τον κύριο Αηδόνη. Διάβαζα τις προάλλες σ' ένα περιοδικό μια συνέντευξη ενός Άγγλου πολυεκατομμυριούχου. Τον ρώτησαν:

«Έχετε τόσα χρήματα, που μπορείτε να αποκτήσετε τα πάντα. Παντρευτήκατε τέσσερις γυναίκες, σας έκαναν οχτώ παιδιά. Υπάρχει κάτι που σας λείπει; Που θα σας έκανε να το ανταλλάξετε με όλα αυτά;»

«Ναι», απάντησε. «Μια γυναίκα που ν' αγαπάει μόνο εμένα και όχι αυτό που είμαι, να νιώθω τη φροντίδα και τη ζεστασιά της δίπλα μου».

Εσείς με τον κύριο Αηδόνη δε χρειάζεται ν' αλλάξετε τίποτα, κυρία Καλλιόπη.

– Μέσες άκρες, αυτό πιστεύουμε κι εμείς, παιδί μου.

Ξεφύγαμε όμως από την κουβέντα που είχαμε ξεκινήσει. Γυρίζω στους αρραβώνες της Χαρίκλειας με τον Θωμά. Τότε έγινα μεγάλο γλέντι. Η Χαρίκλεια χόρευε όλο το βράδυ, το ίδιο και ο Θωμάς. Έλαμπαν και οι δύο από χαρά. Ιδίως η Χαρίκλεια άστραφτε ολόκληρη. Μόνο στο χθεσινοβραδινό γλέντι την είχα ξαναδεί τόσο χαρούμενη.

Ο Θωμάς ήταν από τους αρραβωνιαστικούς που η κάθε κοπέλια ονειρεύεται να τον φέρει η τύχη στην αγκαλιά της. Ευγενικός, απλοχέρης, δεν της χάλαγε κανένα χατίρι. Είχε ευχέρεια